

Antoni Dębiński

Wkład Jego Eminencji Księdza kardynała Józefa Glempa do nauki prawa rzymskiego

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 47/3-4, 203-208

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ANTONI DĘBIŃSKI
Katolicki Uniwersytet Lubelski

WKŁAD JEGO EMINENCJI KSIĘDZA KARDYNAŁA JÓZEFA GLEMPA DO NAUKI PRAWA RZYMSKIEGO¹

Dorobek pisarski ks. Prymasa Józefa Glempa obejmuje prace naukowe dotyczące różnych aspektów porządku jurydycznego w Kościele, wypowiedzi dotyczące problemów życia społecznego i teologii oraz liczne wystąpienia na konferencjach, sympozjach naukowych, teksty wykładów i wygłoszonych odczytów. Nie można także pominąć publikowanych przez różne czasopisma wypowiedzi, które zawierają myśli głębokie i ważne. Jednak z racji na powierzone mi zadanie, w swoim wystąpieniu chciałbym skoncentrować się jedynie na zagadnieniu wkładu Jego Eminencji kardynała Józefa Glempa do nauki i nauczania prawa rzymskiego. Tak określając cel wystąpienia chciałbym skupić się nad badaniami odnośnie do fikcji prawnej (I), które, w trakcie studiów w Wiecznym Mieście podjął ks. Józef Glomp a następnie przedstawić Jego wkład do nauczania prawa rzymskiego, głównie poprzez charakterystykę opublikowanego przez niego „*Lexiculum* prawa rzymskiego”(II).

I. Prawo rzymskie, jedno z najważniejszych osiągnięć starożytności, zajmuje szczególne miejsce w dziejach cywilizacji europejskiej. Trzy dziedziny kultury antycznej – pisał Henryk Kupiszewski (1927-1994), profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Teologii Katolickiej, pierwszy ambasador III RP przy Stolicy Apostolskiej – wywarły szczególnie wpływ na formowanie się duchowego i kulturalnego oblicza Europy. Są nimi filozofia grecka najszerzej ujmowana, chrześcijaństwo i prawo rzymskie². Istotnie, prawo rzymskie jest jednym ze składników kultury antycznej, które na trwałe weszło do ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturalnego.

---

¹ Komunikat wygłoszony na konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 25-tej rocznicy sakry biskupiej ks. kardynała Józefa Glempa, Prymasa Polski „Biskup jako pasterz pośród swego ludu. Wątki zaangażowania pasterskiego księdza Prymasa Józefa Glempa” w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego 19 kwietnia 2004 r.

² Przedmowa, w: *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988.

Wiele ludów starożytnych wniosło wkład w rozwój kulturowy ludzkości, żaden z nich jednak nie przyczynił się do rozwoju prawa w takim stopniu jak Rzymianie; byli oni znakomitymi prawnikami. „Prawnicy rzymscy byli artystami w tworzeniu prawa” – trafnie konstataował niemiecki romanista Leopold Wenger (1874-1953)³.

Rozwój prawa rzymskiego, co stanowi fenomen w historii kultury, zjawisko wyjątkowe, nie zakończył się z chwilą, kiedy państwo i formacja społeczno-ekonomiczna, które wytworzyły to prawo, legły w gruzach. Rzymskie instytucje i normy prawne przejęte zostały przez inne systemy prawne. Po upadku *Imperium Romanum* prawo rzymskie twórczo wpływało tak na tworzenie prawa w państwach Europy średniowiecznej, jak i na systemy prawne świata współczesnego. Odbywało się to przez recepcję w ścisłym tego słowa znaczeniu, to jest przez uznawanie w niektórych państwach mocy obowiązującej prawa rzymskiego – z zasady jako normy posiłkowej – lub przez tak zwaną recepcję doktrynalną, dokonywaną przez wykształconych na prawie rzymskim prawników.

O żywotności tradycji romanistycznej w historycznym rozwoju prawa od średniowiecza po czasy współczesne świadczyć może obecność zaczerpniętych z prawa rzymskiego zasad i reguł w praktyce prawniczej. Przede wszystkim pełniły one funkcję podstaw aksjologicznych, na których winno być oparte prawodawstwo. Nawiązywano do nich przy opracowywaniu poszczególnych rozwiązań prawnych i instytucji, traktując je w tym zakresie jako gotowe instrumentarium techniczne, z którego korzystać można przy tworzeniu prawa. Jednocześnie stanowiły one i nadal stanowią stały i istotny element retoryki prawniczej. Jurysprudencja rzymska, szczególnie ta okresu klasycznego, odznaczająca się wysokim poziomem naukowym i bogatym piśmiennictwem wykształciła metodę prawniczego myślenia, argumentacji, precyzyjną i jasną terminologię oraz sformułowała wiele zasad i pojęć, które są wykorzystywane do dziś przez naukę prawa.

Prawo rzymskie oddziaływało na rozwój prawa, którym posługiwał się Kościół. Został on założony i w pierwszych stuleciach rozwijał się w ramach państwa rzymskiego. Kościół budował swój porządek jurydyczny sięgając do prawa rzymskiego, przede wszystkim w zakresie terminologii, zasad prawnych i technik legislacyjnych. Najszerze oddziaływanie prawa rzymskiego na prawo kościelne nastąpiło w średniowieczu, co w rezultacie doprowadziło do tego, że Kościół przyjął prawo rzymskie jako źródło pomocnicze i uzupełniające⁴. Stąd też w wiekach

---

³ Por. L. Wenger L., *Die Quellen römischen Rechts*, Wiedeń 1953, s. 7; S. Riccobono., *La giurisprudenza classica come fattore di evoluzione nel diritto romano*, w: *Scritti in onore di C. Ferrini*, s. 25. Szerzej na temat znaczenia i wartości prawa rzymskiego p. W. Litewski, *Podstawowe wartości prawa rzymskiego*, Kraków 2001.

⁴ A. Van Hove, *Prolegomena ad codicem iuris canonici*, wyd. II, Mechliniae-Romae 1945, s. 461-466.

średnich powstało nawet adagium: *Ecclesia vivit lege Romana* – „Kościół żyje prawem rzymskim”⁵.

Jedną z instytucji stosowanych w prawie cywilnym i kanonicznym, której korzenie sięgają prawa rzymskiego jest fikcja prawna. Zgodnie z podręcznikowym ujęciem polega ona na przyjęciu przez prawodawcę, dla słusznej racji, faktu nieistniejącego, za istniejący i związanie z tym określonych skutków prawnych w odniesieniu tylko do faktów, które są możliwe do zaistnienia⁶. Zagadnieniem odgrywających dużą rolę w prawie rzymskim fikcji prawnych, a bliżej problemem ich ewolucji, zajął się ks. Józef Glemp, kiedy w Wiecznym Mieście na Tybrem rozpoczął studia kanonistyczne i romanistyczne⁷.

Jakie podstawowe przesłanki i cele przyświecały poszukiwaniom romanistycznym ks. Józefa Glempla? W sposób najbardziej lapidarny odpowiada na to pytanie plan opublikowanej w Rzymie pracy nt. ewolucji koncepcji fikcji prawnej⁸. I tak Autor zgodnie z najlepszymi zasadami metodologicznymi najpierw przedstawił metodę stosowania fikcji w prawie rzymskim a następnie pojęcie łacińskiego terminu *fingere* (przyjmować) według źródeł literackich, głównie tekstów retorów i gramatyków rzymskich. Od terminu *fingere* bowiem pochodzi łaciński wyraz *fictio* Dalej, omówił znaczenie i zastosowanie tego wyrazu w tekstach prawnych, przede wszystkim w wypowiedziach prawników okresu klasycznego.

Prawo rzymskie podlegało przeobrażeniom na przestrzeni kilku stuleci, przechodząc różne fazy rozwoju – od okresu archaicznego poprzez klasyczny aż do schyłkowego. Jednak nawet w poszczególnych etapach rozwojowych nie było prawem „jednym”, stanowiącym jednolity i uporządkowany system. Jurysprudence rzymska, prócz wielu innych podziałów rozróżniała także różne historyczne warstwy obowiązującego prawa: *ius civile* – *ius gentium* – *ius honorarium*, które powstawały i rozwijały się wskutek przemian społeczno-ustrojowych w starożytnym Rzymie.

---

⁵ Literaturę na temat związków pomiędzy prawem kanonicznym i prawem rzymskim zestawia. A. Dębiński, *Zastosowanie prawa rzymskiego według dekretu Intelleximus* papieża Lucjusza III, w: *Ecclesia et status. Studia in honorem prof. Josephi Krukowski*, Lublin 2004, s. 325 nn.

⁶ A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. v. *fictio*, s. 470; W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. v. *fictio*, s. 97.

⁷ Ks. J. Glemp odbywał studia na Wydziale „praw obojga” w Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w latach 1958-1964. W czasie pobytu w Rzymie odbył także studia rotalne zakończone uzyskaniem w 1964 r. dyplomu „adwokata Roty Rzymskiej”.

⁸ J. Glemp, *De evolutione conceptus fictionis iuris – a legislationibus Orientis Antiqui usque ad saeculum XVIII*), mps, Romae 1964; praca ta została obroniona z wynikiem „magna cum laude”. W nieco skróconej wersji praca została wydrukowana w języku łacińskim pt. *De conceptu fictionis iuris apud Romanos*, Romae 1974.

Stosownie do tego podziału w kolejnych paragrafach swojej rozprawy ks. Glemp, w oparciu o materiał źródłowy przedstawił konstrukcje różnych fikcji zawartych w poszczególnych ustawach tworzących warstwę zwaną *ius civile*, (*fictiones in iure Quiritium, postliminium, fictio legis Corneliae, fictionibus in legibus, datis, lex rogata, de imperio Vespasiani*), *quaedam fictionis in senatusconsultis*) a następnie w prawie pretorskim (*ius honorarium*), skupiając swoją uwagę na skargach z elementem fikcji (*actiones ficticiae*). Dalej zostały przedstawione zastosowanie fikcji w jurysprudencji rzymskiej, w ustawodawstwie Justyniana i innych cesarzy rzymskich. Rozważania zamyka omówienie współczesnych dyskusji o fikcji w prawie rzymskim. Ale tak opisany problem badawczy cel badań charakteryzuje go wysoce aspektywnie. Poddając różne teksty źródłowe analizom semantycznym i prawnym Autor nie tracił w oczu kwestii bardziej ogólnych, zamykających się w pytaniu o funkcje i znaczenie stosowanych w prawie fikcji prawnej.

W prawie rzymskim zawsze był obecny postulat zgodności prawa z zasadami słuszności (*aequitas*) i dobra (*bonum*), co najbardziej dobitnie oddaje znana i oryginalna wypowiedź wybitnego jurysty z okresu klasycznego Domicjusza Ulpiana, który stwierdził, że „prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słuszne” – *ius est ars boni et aequi* (Ulpian, D. 1,1,1 pr.). Ten postulat słuszność, sprawiedliwość, dobra w prawie był także realizowany – co wykazuje w swojej pracy ks. Józef Glemp – za pomocą fikcji prawnych. Ich zastosowanie miało na celu wywołanie skutków prawnych, które bez nich nie mogłyby mieć miejsca. Za ich pomocą, kiedy brak było jakichkolwiek podstaw w prawie cywilnym, pretor udzielał ochrony procesowej tym roszczeniom, które według jego oceny na taką ochronę zasługiwały. Poprzez twórcze kreowanie tych fikcji pretor nie tylko łagodził dawne, surowe prawo cywilne ale nowatorsko przyczyniał się do rozwoju warstwy prawa określonego jako prawo słuszne – *ius aequum*.

II. Ks. Józef Glemp nie tylko prowadził badania naukowe zwieńczone tytułem doktora obojga prawa (*doktor in utroque iuris*)⁹. Po odbyciu studiów i powrocie do kraju, włączył się w proces nauczania tego przedmiotu podejmując zajęcia na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej¹⁰.

---

⁹ Szerzej na temat związku pomiędzy studiami w zakresie prawa rzymskiego i kanonicznego w średniowieczu zob. H. Kurtscheid, *De utrisusque iuris studio saec. XIII*, w: *Acta congressus internationale iuridici*, t. II, Romae 1935, s. 311 n.; P. Legendre, *Le droit romain, modele et langage. De la signification de l'Utrumque Ius*, w: *Études d'histoire du droit canonique dédiées à G. Le Bras*, t. II, Paris 1965, s. 914 nn.; G. Ermini, *Ius commune e utrumque ius*, w: *Acta congressus internationale iuridici*, t. II, Romae 1935, s. 503 nn.

¹⁰ Ks. Józef Glemp prowadził ćwiczenia z prawa rzymskiego w Katedrze Prawa Rzymskiego Wydziału Prawa Kanonicznego w latach 1968-1978; J. Zabłocki, *Prawo rzymskie na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warsza-*

Godzi się przypomnieć w tym miejscu, że jako dyscyplina naukowa prawo rzymskie było jednym z podstawowych przedmiotów uprawianych od początku istnienia uniwersytetu jako instytucji naukowej. Pierwszy bowiem uniwersytet założony pod koniec XI w. w Bolonii, gdzie wykładał Ireniusz (ok. 1070-1130), wybitny uczony, twórca szkoły glosatorów, w istocie był szkołą prawa, w której nauczano prawa rzymskiego oraz prawa kanonicznego, podówczas dwóch powszechnych i dominujących systemów prawnych w europejskiej nauce prawa. Studia obu tych dyscyplin, prawa rzymskiego i prawa kanonicznego, odbywały się w tych samych ośrodkach uniwersyteckich; przedmioty te bardzo często były wykładane przez tych samych profesorów dla tych samych studentów. Nadto metody uprawiania tych nauk były podobne. Glosa jako metoda nauczania i interpretacji tekstu, od poł. XII w. została zastosowana w kanonistyce. Skorzystali z niej dekretyści (autorzy prac dotyczących *Dekretu Gracjana*) i dekretaliści (autorzy prac dotyczących *Dekretalów Grzegorza IX*). Absolwenci studiów prawnych opuszczali uniwersytet z tytułem doktora *in utroque iure*. W konsekwencji każdy kanonista stawał się legistą – znawcą prawa rzymskiego, podobnie jak każdy legista był znawcą prawa kanonicznego. O symbiozie prawa kanonicznego i rzymskiego świadczyła powtarzana w średniowieczu maksyma: *Sine canonibus legistae parum valent, canonistae sine lege nihil* – „Legiści bez [znajomości] kanonów znaczą niewiele, kanoniści (bez [znajomości] ustaw (tj. prawa rzymskiego) nie znaczą nic”.

Poznanie prawa rzymskiego, także współcześnie odgrywa ważną rolę w procesie kształcenia humanistycznego, szczególnie zaś dla podejmujących studia prawnicze i kanonistyczne. Nie można nie zgodzić się z opinią francuskiego historyka prawa Jeana Gaudemeta (1908-2001), który pisał, „że jeśli historia jest prawdziwym laboratorium nauk humanistycznych, to historia Rzymu jest szczególną (uprzywilejowaną) domeną prawników”¹¹ Istotnie, dzieje prawa rzymskiego, dzięki stosunkowo obszernemu i dobrze udokumentowanemu materiałowi źródłowemu, stanowią fascynujący teren obserwacji złożonego procesu zmian systemu prawnego, jakim podlegał on wskutek przeobrażeń gospodarczych, społecznych oraz kulturalnych na przestrzeni przeszło jednego tysiąclecia historii Rzymu.

Podejmując zajęcia w Akademii Teologii Katolickiej, ks. J. Glemp przygotował *Lexiculum* prawa rzymskiego¹². Jest to, jak czytamy w podtytule pracy, wybór „tekstów łacińskich z tłumaczeniem polskim i objaśnieniem”. Zgodnie z informacją

---

wie, w: *Semel Deo dedicatum*. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. J. Kałowskiemu, Warszawa 2004, s. 676.

¹¹ [...] *si l'histoire est le véritable laboratoire des sciences humaines, celle de Rome est le domaine privilégié du juriste*”, *Labeo* 1-2, 1955-1956, s. 72.

¹² J. Glemp, *Lexiculum* prawa rzymskiego. Wybór tekstów łacińskich tłumaczeniem polskim i objaśnieniami, Warszawa 1974.

zawartą we wstępie zbiór tekstów prawa rzymskiego „ma służyć przede wszystkim do ćwiczeń na Wydziale Prawa Kanonicznego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie”¹³. Ten stosunkowo obszerny zbiór składa się z dwóch części. Pierwsza (s. 9-53) obejmuje teksty źródłowe przedstawiające historyczny rozwój prawa rzymskiego. Autor zamieścił teksty przedstawiające różne formy ustawodawstwa rzymskiego (m. in. *leges, plebiscita, senatuconsulta, edictum perpetuum constitutiones ineratorum*). Następnie omówił ważniejsze urzędy (magistratury) rzymskie okresu republikańskiego oraz sylwetki najważniejszych jurystów. Druga część *Lexiculum* (s. 55-213) zawiera teksty źródłowe przedstawiające ważniejsze instytucje rzymskiego prawa prywatnego: osobowego, rodzinnego i małżeńskiego, rzeczowego, zobowiązań, spadkowego oraz procesowego. Autor przetłumaczył fragmenty tekstów źródłowych, ustaw (*lex de imperio Vespasiani, lex municipii Salpensani, SC de mense Augusto*), edyktu pretorskiego, *Ustaw XII tablic, Regule Ulpiani, Pauli Sententiae, Instytucji Gaius, Instytucji Justynaińskich, Digestów, Kodeksu Justyniana* oraz *Kodeksu Teodozjańskiego* przedstawiających podstawowe instytucje i zasady prawa rzymskiego. Zbiór tekstów został ułożony, co stanowiło podówczas pewne *novum*, według haseł, a nie działów prawa. Zestawione teksty zostały opatrzone na język polski i objaśnieniami. Tak przygotowany zbiór służył wielu pokoleniom nie tylko studentów prawa kanonicznego w Warszawie, ale także innych wydziałów prawnych w Polsce.

Kończąc chciałbym przywołać słowa cytowanego już wcześniej Henryka Kupiszewskiego, który w jednym ze swoich artykułów prawo rzymskie nazwał „źródłem inspiracji wiecznie żywej”¹⁴. Jako istotny element naszej cywilizacji łacińskiej jest ono także dla współczesnych inspirującym przedmiotem refleksji. Poprzez swoje publikacje, w ich nurt, wpisał się także Jego Eminencja Kardynał Józef Glomp.

---

¹³ Tamże, s. 5.

¹⁴ H. Kupiszewski, op. cit. s. 215.